

до хрещеного батька; мати дитини по відношенню до хрещеного батька і хрещеної матері» (СУМ 20, т. 2, с. 96–97; т. 4, с. 396–397).

У сфері ж новітньої фемінізації українського жіночого лексикону шляхом моції у багатьох випадках неофемінатив (особливо утворений всупереч системно-структурним обмеженням) супроводжується потужними семантико-прагматичними та стилістичними наростками, що стає перешкодою на шляху їх кваліфікації як парних найменувань осіб жіночої статі, словотвірних корелятивів, жіночих відповідників до чоловічих найменувань тощо і залучення до реєстру нормативних словників без спеціального маркування. Крім того, більшість українських неофемінативів мають не лише сумнівну естетичну сприйнятність, але й виявляються порівняно з найменуваннями чоловіка обтяженими і семантично, і стилістично, отримують значну кількість експресивних нашарувань, даючи підстави для суб'єктивно-оцінного використання їх у мовленні.

Список використаних джерел:

- Клименко, Н.Ф. (2004). Моція. In: *Українська мова. Енциклопедія*. 2-е видання, перероб. та доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана.
- Нелюба, А.М. (2011). Жінки. Гендер. Словотвір. In: *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія, 14*, 189–204.
- Словник української мови*. В 11 т. (1070-1980). Київ: Наукова думка.
- Словник української мови*. В 20-ти т. (2010–2018). Т. 1.–9. Київ: Наукова думка.
- Українська мова. Енциклопедія* (2007). 3-е видання, перероб. та доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана.

УДК 811.1+21/.22+511+34

Капранов Я.В., д-р філол. наук
Київський національний лінгвістичний університет
(Київ, Україна)

**МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АЛГОРИТМ УСТАНОВЛЕННЯ
СЕМАНТИЧНИХ ПЕРЕХОДІВ І ЗБІГІВ
У НОСТРАТИЧНИХ МОВАХ**

Семантичний критерій як показник еволюції й розвитку значення у ностратичних мовах залишається не просто актуальним, але і необхідним для макрокомпаративних студій (див. про це детал.: Капранов, 2021). Це спричинено тим, що методологія фіксації схем дивергентного, конвергентного або змішаного (але з обов'язковою

фіксацією дивергентного критерію) (дивергентно-конвергентного, конвергентно-дивергентного, дивергентно-конвергентно-конвергентного та ін.) розвитку ностратичного значення і дотепер залишається одним із дискусійних у ностратичній лінгвістиці (А. Б. Долгопольський, С. А. Старостін та ін.).

Згадаємо позицію В. М. Ілліча-Світича, який зазначав, що після фонетичної реконструкції ностратичного етимону подано її семантичну реконструкцію, яка, за словами дослідника, “символізує в максимально стислій формі ймовірно початкове значення всіх порівнюваних форм” (Іллич-Свитыч, 1971, с. 93). Інакше кажучи, дослідник не подає інформації про методологію виконання семантичної реконструкції, а в окремих етимологічних статтях уживає такі термінопоняття, як “семантична еволюція”, “семантичний розвиток” і т. ін.

При цьому А. Р. Бомхард (1995) говорить про **семантичну схожість лексичних форм**, яку він пов’язує з можливістю встановлення **“рецидивних звукових відповідностей”** (англ. *recurrent sound-meaning correspondences*) для досить великої вибірки лексичного матеріалу (р. 5). Лексичні форми з однаковими або подібними значеннями мають найбільше значення. Дослідник уточнює, що “імовірність того, що лексичні подібності вказують на генетичний зв’язок різко зросли, коли до порівняння залучалися й інші додаткові мови і коли ці нові мови також мають дуже велику кількість повторюваних рецидивних звукових відповідностей” (там само).

У статті “К вопросу о перспективах развития ностратического языкознания” Г. С. Старостін згадує про **дистрибуційно-семантичний критерій**, що полягає у фіксації у споріднених морфемах різних мов тотожних значень – пов’язаність допустимими семантичними переходами (А. В. Дыбо, Н. І. Толстий та ін.). Інакше кажучи, “слово змінює значення не саме по собі, але як член лексичної групи (поля, мікросистеми); такі роботи школи Й. Тріра” (цит. за пр.: Дыбо 2011, с. 362).

Кожній семантичній зміні відповідає, з одного боку, **семантичний перехід** – конструкція універсальної (закономірної) семантичної схеми, а з іншого боку, семантичний збіг – збереження семантичної схеми. При цьому кожний семантичний перехід – це результат одного з *типів семантичної деривації* (за А. А. Залізняка): 1) **полісемія** (див. пр.: Старостин 2013, с. 58): ностратичний *НуҠа “бачити” ↔ алтайський *ука- “помічати”; ностратичний *НуҠа “око” ↔

алтайський *ука- “помічати”; 2) **діахронічний перехід**, тобто зміна значення, перехід А в В: ностратичний *НуҶа “бачити” ↔ алтайський *ука- “розуміти”.

Прокоментуємо методологічний алгоритм установлення семантичних переходів (дивергентно-конвергентний критерій) і збігів (конвергентно-дивергентний) у матеріалі, що сягає ностратичного етимону *р^hа^h- (~ *р^hə^h-) “гріти, нагрівати, горіти; вогонь, полум’я, іскра”.

Ностр *р^hа^h- (~ *р^hə^h-) “гріти, нагрівати, горіти; вогонь, полум’я, іскра” засвідчує про такі словникові дефініції: “гріти” – 1) *перех.* і *неперех.* передавати своє тепло; 2) *перех.* робити теплим, гарячим; нагрівати (СУМ 1971, Т. 2., с. 170); “нагрівати” – віддаючи своє тепло, робити що-небудь гарячим або теплим (СУМ 1974, Т. 5., с. 57); “горіти” – піддаватися дії вогню, знищуватися вогнем, гинути у вогні (СУМ 1971, Т. 2., с. 130); “вогонь” – розжарені газы, що виділяються під час горіння й світяться сліпучим світлом; полум’я (СУМ 1970, Т. 1., с. 715); “полум’я” – 1) вогонь, що піднімається над предметом, який горить; 2) пара або газ, які виділяються деякими речовинами при горінні і мають властивість світитися (СУМ 1976, Т. 7., с. 102); “іскра” – найдрібніша світна частинка тіла, що горить, жевріє (СУМ 1973, Т. 4., с. 48), які дають змогу сформувати чотири архісеми: 1) АРХ ‘віддавати / передавати тепло’: Ностр *р^hа^h- (~ *р^hə^h-) “гріти, нагрівати”; 2) АРХ ‘піддаватися дії вогню’: Ностр *р^hа^h- (~ *р^hə^h-) “горіти”; 3) АРХ ‘розжарений газ’: Ностр *р^hа^h- (~ *р^hə^h-) “вогонь, полум’я”; 4) АРХ ‘частинка тіла, що горить, жевріє’: Ностр *р^hа^h- (~ *р^hə^h-) “іскра”.

Прамовні відповідники Афр *f[a]h- “гріти, нагрівати, горіти; вогонь, вугілля”, ІЄ *р^hé^hh-ur- [*р^há^hh-ur-], *р^hə^hh-wór- “вогонь”, Карт *рх- “теплий (про погоду)” демонструють такі дефініції: Афр *f[a]h-: дієслово “гріти, нагрівати, горіти”, іменник “вогонь” – те ж саме, що і для Ностр *р^hа^h- (~ *р^hə^h-) дієслово “гріти, нагрівати, горіти”, іменник “вогонь”; “вугілля” – тверда горюча речовина рослинного походження, яка видобувається з надр землі (СУМ 1970, Т. 1., с. 779); ІЄ *р^hé^hh-ur- [*р^há^hh-ur-], *р^hə^hh-wór-: “вогонь” – те ж саме, що і для Ностр *р^hа^h- (~ *р^hə^h-) “вогонь”; Карт *рх-: “теплий (про погоду)” – який має досить високу температуру; середній між гарячим і холодним (СУМ 1979, Т. 10., с. 77), які дають змогу сформувати п’ять архісем: 1) АРХ ‘віддавати / передавати тепло’: Афр *f[a]h- “гріти, нагрівати”; 2) АРХ ‘піддаватися дії вогню’: Афр *f[a]h- “горіти”; 3) АРХ ‘розжарений газ’: Афр *f[a]h- “вогонь”, ІЄ *р^hé^hh-ur- [*р^há^hh-ur-], *р^hə^hh-wór- “вогонь”;

4) АРХ ‘тверда горюча речовина рослинного походження’: Афр *f[a]h- “вугілля”; 5) АРХ ‘речовина / рідина, що має високу температуру’: Карт *рх- “теплий (про погоду)”.

Установлені архісеми для Ностр *р^hаh- (~ *р^həh-) “гріти, нагрівати, горіти”, “вогонь, полум’я, іскра” і прамовних відповідників Афр *f[a]h- дієслово “гріти, нагрівати, горіти; вогонь, вугілля”, ІЄ *р^héhh-ur- [*р^háhh-ur-], *р^həhh-wór- “вогонь”, Карт *рх- “теплий (про погоду)” дають змогу простежити *діахронічні дивергентно-конвергентні семантичні переходи*: АРХ ‘частинка тіла, що горить, жевріє’: Ностр *р^hаh- (~ *р^həh-) “іскра” > АРХ ‘віддавати / передавати тепло’: Афр *f[a]h- “гріти, нагрівати” / АРХ ‘піддаватися дії вогню’: Афр *f[a]h- “горіти” / АРХ ‘розжарений газ’: Афр *f[a]h- “вогонь”, ІЄ *р^héhh-ur- [*р^háhh-ur-], *р^həhh-wór- “вогонь” / АРХ ‘тверда горюча речовина рослинного походження’: Афр *f[a]h- “вугілля” / АРХ ‘речовина / рідина, що має високу температуру’: Карт *рх- “теплий (про погоду)”; *діахронічні конвергентно-дивергентні семантичні збіги*: 1) АРХ ‘віддавати / передавати тепло’: Ностр *р^hаh- (~ *р^həh-) “гріти, нагрівати” > Афр *f[a]h- “гріти, нагрівати”; 2) АРХ ‘піддаватися дії вогню’: Ностр *р^hаh- (~ *р^həh-) “горіти” > Афр *f[a]h- “горіти”; 3) АРХ ‘розжарений газ’: Ностр *р^hаh- (~ *р^həh-) “вогонь, полум’я” > Афр *f[a]h- “вогонь”, ІЄ *р^héhh-ur- [*р^háhh-ur-], *р^həhh-wór- “вогонь”.

Як підсумок, можна констатувати, що діахронічна семантична інтерпретація – це фіксація схем дивергентного, конвергентного або змішаного (але з обов’язковою фіксацією дивергентного критерію) (дивергентно-конвергентного, конвергентно-дивергентного, дивергентно-конвергентно-конвергентного та ін.) розвитку ностратичного значення, яка демонструє, з одного боку, зсув, а з іншого боку, збереження значення від ностратичного етимону.

Список умовних скорочень:

Алт – алтайська сім’я, алтайські мови, алтайська прामова, алтайський архетип / етимон

Афр – афразійська сім’я, афразійські мови, афразійська прамова, афразійський архетип / етимон

ІЄ – індоєвропейська сім’я, індоєвропейські мови, індоєвропейська прамова, індоєвропейський архетип / етимон

Картв – картвельська сім’я, картвельські мови, картвельська прамова, картвельський архетип / етимон

Ностр – ностратична сім’я / макросім’я, ностратичні мови, ностратична прамова, ностратичний архетип / етимон

АРХ – архісема

Список використаних джерел:

- Дыбо, В. А. (2011). *Семантическая реконструкция в алтайской этимологии: лексика конкретного словаря. Слово и язык*. Москва : Наука.
- Иллич Свитыч, В. М. (1971). *Опыт сравнения ностратических языков (семитохамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский) : в 3 т.* Москва: Наука.
- Капранов, Я. В. (2021). Діахронічна інтерпретація і верифікація ступенів споріднення ностратичних мов (на матеріалі етимонів *NuḶa, *wol[a], *wete, *pʰaḥ- (~ *pʰəḥ-), *marV): дисертація. Київ.
- Старостин, Г. С. (2013). Языки Африки: Опыт построения лексикостатической классификации. Т. 1: Методология. Койсанские языки. Москва : Языки славянской культуры.
- СУМ – *Словник української мови* : в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ : Вид-во “Наукова думка”, 1970. Т. 1 : А–В. 801 с.; 1971. Т. 2 : Г–Ж. 550 с.; 1972. Т. 3 : З. 744 с.; 1973. Т. 4 : І–М. 840 с.; 1974. Т. 5 : Н–О. 840 с.; 1975. Т. 6 : П–ПОЇТИ. 832 с.; 1976. Т. 7 : ПОЇХАТИ–ПРИРОБЛЯТИ. 723 с.; 1977. Т. 8 : ПРИРОДА–РЯХТЛИВИЙ. 929 с.; 1978. Т. 9 : С. 918 с.; 1979. Т. 10 : Т–Ф. 659 с.; 1980. Т. 11 : Х–Б. 700 с.
- Bomhard, A. R. (1995). *Indo-European and the Nostratic Hypothesis : History of Research, Current Trends, and Future Prospects*. Boston, Massachusetts. USA.

УДК 373.3.091.32:811.161.2’373(07)

Сіранчук Н.М., д-р пед. наук

*Київський університет імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна)*

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Проблема становлення лексичної компетентності писемного мовлення учнів початкової школи розглядалася психологами В. Ляудіс та І. Негуре у напрямі її розвитку щодо роботи над побудовою семантично цілісних текстів. Зокрема, в процесі дослідження було встановлено дії, що забезпечують функціонування писемного мовлення як особливої форми мовленнєвої діяльності, виявлені умови формування писемного мовлення як специфічного засобу спілкування й узагальнення мовленнєвого досвіду учнів початкової школи.

Оскільки, розглядаючи проблему формування лексичної компетентності писемного мовлення учнів початкових класів, маємо на увазі методичні проблеми формування писемного мовлення, то для